

Két ítélet között

Részletek egy dokumentumregényből, amely egy bünper tényanyagából indul ki. Nyolctagú galéri 1966 júniusában a temesvári stadion környékén csoportos nemi erőszakot követett el egy fiatal nőn. A bíróság a tetteiket 3 és fél évtől 12 évig terjedő börtönbüntetésre ítélte. A regény azokat a társadalmi és lélektani összefüggéseket igyekszik feltárni, amelyek huligánná züllesztették a büntényt elkövető fiatal felnőtteket. A szerző a neveken kívül a hiteles adatokon semmit sem változtatott.

Január 8.

Végre az első két exploráció! Zotter helyettes főügyész átengedte hozzá irodáját. Rokonszenven vállalkozással. A vérbeli ügyész nemcsak jogász, nemcsak pszichológus, hanem lelke mélyén egy kicsit író is. A törvényszéki emberek egy-egy érdekesebb nap után összegyűlnek valamelyiküknél, és megtárgyalják eseteiket, mondja Zotter. Legtöbbnyire az a konklúzió: „Ebből regényt kéne írni...”

Óles termetű, piros képű fegyőr — jovialis bánáti parasztcarc — behozza a hét esztendőre ítélt Tomát. Pergamen bőrszín, sárgás szem, kopaszra borotvált fej. Szemüveg. Entellektüel külső. Durva rabruha, ormótlan bakancs. Jellegzetes börtönszag. Kurtán köszön. A rövidlátók erőltetetten figyelő nézése. Izgatott vagyok. Számomra nem mindennapi élmény egy hét esztendőre elítélt huligánnal diskurálni! Csak nehogy meglödjön nekem! Úgy ültetem, hogy közé és az ajtó közé a fegyőr kerüljön. A fegyőr viszont, úgy látszik, nem tart ilyesmitől. Ő már tudja, melyik rabnál kell a szökéstől félni, melyiknél nem. Géppisztolyát hanyagul lábához állítja. Szemügyre vesz engem. Erősen fúrhatja az oldalát, mi készül itt. Teljes felszerelésben ül, téli köpenyét, sapkáját sem teszi le, szíjait nem oldja meg. Így kívánja a reglama.

Toma közömbösnek próbál látszani, de torz ajkbiggyesztése elárulja nyugtalanságát. Nem tudja, hogyan viselkedjek. Az elegáns szoba is zavarja. Nem sejti, miért vezették fel. Csak nem valami újabb bünper?! (Később nyilvánvalóvá vált számomra, hogy valamennyiüknek sok van a rovásán a Sándor Judit-ügyön kívül is. Két-három újabb bünper is kitelne belőle.)

ÉN: Foglalkozása?

TOMA: Bűvész, cukrász, lakatos, hegesztő, festőművész, teológus.

ÉN: Hol tanult ki ennyi mindent?

TOMA: Világos, nem a börtönben... Megenged egy ellenkérdést? Feltéve, hogy szabad nekem is kérdezni, nem pedig csupán válaszolnom. Mi a célja ezekkel a jegyzetekkel?

ÉN: Könyvet írok magukról.

TOMA: (Mehökken. Hosszú szünet. Aztán belejön.) Szenvedélyem az irodalom. Elolvastam az összes klasszikusokat. Tolsztoj, Dosztojevskij, Zola, Dumas, Teodor Dreiser!... Nagyon fog érdekelni az Ön könyve is. Remélem, kapok egy példányt!

ÉN: Egy ilyen olvasott ember hogyan kerülhetett ennyire a galéri hatása alá?

TOMA: Pontosan úgy, ahogy Cézár a Kleopátráé alá.

ÉN: Kleopátra királynő volt, és állítólag csodaszép. A maga esetében ki a Kleopátra? Sándor Judit?

TOMA: Nem, nem! Félreértett! Én a barátok hatására céloztam. A barátok, plusz egy olyan helyzet, amelyben nincs lehetőség visszakozni. A történelem ismer nálam sokkal nagyobb személyiségeket, akiket egy helyzet vagy egy eszme annyira hatalmába kerített, hogy többé nem fontolgatták a következményeket. De ha nekik meg lehet bocsátani, talán az én esetemben is jogos ez az óhaj.

ÉN: Kire gondol?

TOMA (*Ismét cinikus ajkbiggyesztés*): Például Hitler Adolfra. Lehet, hogy Ön szerint Hitler bandita volt, tömeggyilkos... Lehet, hogy én is annak tartom... Az is lehet viszont, hogy a korszakban volt a hiba, és hogy Hitler a korához és környezetéhez képest túl nagy elme volt...

(Vitakoztam vele Hitlerről. Utólag bánom. Csak azt értem el, hogy megzavartam önkontrollját el-elvesztő fecsegésében. Végére egy csoportos nemi erőszakért hét esztendőre ítélt bűvész teljes joggal azonosíthatja magát egy olyan szemlélettel, amelyben Hitler Adolf, a modern kannibál, meg nem értett zseninek számít... Ellenkezésem gyanút keltett benne. Hátha mégsem író vagyok, hanem ügyészégi ember, aki ilyen csalafinta módon gyűjtöm a terhelő adatokat a közelgő fellebbvitelre. Innen kezdve végig gyanakvó maradt.)

TOMA: Azt mondtam előbb: a barátok. Ez nem azt jelenti, hogy én is részt vettem az erőszakban. Én csak statisztáltam. Pusztá kíváncsiságból. De elítélem magam ezért is. Hazamenet betértünk egy bűfébe és analizáltuk a történeteket. A tettesek már akkor belátták, hogy helytelenül cselekedtek. Mura az oka, ő rántotta be a társaságot! Ez az abnormis, gyáva hülye! Ez az álnok, hazug senki!

ÉN: Eddig úgy tudtuk, maga és Mura barátok.

TOMA: Nem igaz! Tízéves korom óta gyűlölöm! Az én barátaim Soran és Dusanovics. Soran rendes, becsületes, művelt gyerek. Nincs az a tudomány, művészet, amiről ne lehetne beszélgetni vele. Dusanovics maga a megtestesült gyöngédség, jóérzés. Erős lelki rokonság van köztünk. Mi hárman életünk végéig barátok maradtunk.

(Saját szólamai kiváltotta elégedettségében mosolyog. Félórával később Sorant rohadt fráternek nevezi, aljas és kegyetlen szadistának, akinek a lelkiismeretét egy csomó más hasonló ügy terheli.)

ÉN: Kizárólag Mura a felbujtó? Hubertnek nincs benne szerepe?

TOMA: Egyáltalán! Hubert egészen más egyéniség. Megfontolt, nyugodt, dolgozó. Természetbarát, mint jómagam. Együtt halásztunk. Gyakran mentünk ki a Begára csónakkal. Van neki egy rászerezhető sportmotorja. Én persze inkább csak turista-szenvedélyből tartottam vele, a halászat az ő reszortja. Engem inkább a táj vonzott, a nádas, a szelíd dombok, a ködbe vesző távlatok. A technika, a város kevésbé melegít fel. Zaj, tülekedés, érzelemszegénység!... Nem szeretem!... Van benne valami nagy durvaság... Nem bírom a durvaságot! (*Megint mosolyog. Ön-elégülten, nagyképpen. Amíg fecseg, feledve a börtön, a hét esztendő. Tetszik neki, hogy egy íróféle foglalkozik vele, jegyzi szavait. Megmámorosodik saját fontosságának illúziójától...*)

Cigarettaival kínálom. Fejét rázza. Tilos! A börtön szabályzat értelmében a fogolynak a kivülállóktól engedély nélkül semmit sem szabad elfogadnia, mondja, és diadalmasan nevet. Lám, ő még a börtön szabályzatot is alaposan ismeri!

Ingéből piszokszürke ronggyöngyöleget húz elő, cigarettát, gyufát teker ki, majd az egészet gondosan visszabugyolálja, és újra inge alá rejti. Skatulya a gyufához nincs. Felvilágosít: a börtönben a gyufáskatulya tiltott cikk, mert a rabok szerezésejükhöz használják. Magyarázás közben szeme boldog-elégedetten csillog. Jölesik fecsegni, csillogtatni az esztét, tájékozottságát. Legfőbb öröme fontoskodni szerepelni. (Alighanem ez volt az egyik fő szál, amely a galerihoz fűzte. Társai értékelték zavaros műveltségét és „filozófiáját”. Ő fürdött ebben az elismerésben. A szereplehetőségért cserében hűségesen követte Murát és Hubertet, s a galeri katonája lett. Valószínű azonban, hogy nemcsak „filozófusi” szereplehetőségéért vett részt akciókban. Indítékok szólnak emellett, hogy gyávaságát, félelmi állapotait, idegzavarait próbálta gyógyítani ezzel. Hőssé akart válni. A milícián éhségztrájkolt, hepciáskodott, hogy társai csodálatát elnyerje...)

TOMA: Szerettem ezeket a csónakkirándulásokat Huberttel, többek közt azért is, mert inspiráltak. Megvertem tájélményeimet. Persze, műveltem a gondolati lírát és a notációt is... Eszmék és benyomások, amelyek költészetté sűrűsödnek...

Igaz, volt rá eset, hogy a rímeim sántikáltak. Véleményt kértem róluk Anghel Dumbrăveanutól. Biztosan ismeri. Jó hírű költő, az új generációból. Egy ideig járogattam az irodalmi kör üléseire. Ha letöltöm a büntetésemet, vagy ha a fellebbezést megnyerem... egyszerűen, ha kiszabadulok, a költészetnek akarok élni. A „western”? Nem az esetem. Akkor már inkább egy jó tv-műsor vagy egy szép koncert! A családom általában muzikális. Én azonban a zene terén kontroverziában voltam velük. Főleg az öcsémmel, aki inkább a dzsesszt szereti. Én csak a komoly zenét! Oedipus, Magyar Rapszódia, Aida, Tannhäuser és így tovább... Táncolni nem tudok, a klubokba csak az utóbbi időben kezdtem járogatni.

ÉN: Magának van barátnője?

TOMA: Természetesen! Egy mérnök. Geológus. Sokat utazik... Van még két partnernőm... Engem három asszony kísért a börtön kapujáig. De csak az egyik sirt. Az igazi! A mérnök... Kínai származású. Férje nincs, meghalt. Ő tudja, hogy én ártatlan vagyok, tudja, hogy én nem lennék képes *ilyent* elkövetni. Minden tárgyalásra eljött. Odakiáltott nekem, hogy *megvár*.

ÉN: Egyesek szerint a galeri nőhiány miatt követte el az erőszakot.

TOMA: Egyesek szempontjából igaz, másokéból nem. A fiataloknál a nő még gond. Az idősebbek számára ilyen problémák már nincsenek. Annyi nőt találnak, amennyit akarnak. Murának felesége van. Jóképű!

ÉN: Akkor hát mit akart Mura Sándor Judittól?

TOMA: Megmondtam az előbb: Nem normális! Örült! Kalandor! Vakon beleveti magát az *ismeretlenbe*, anélkül, hogy a következményekre gondolna! Illetve, amikor gondol rájuk, már késő.

ÉN: Magyarozza meg, miként lehet, hogy ez az abnormis, műveletlen, durva rovott múltú a befolyása alá tud keríteni egy csomó művelt fiatalt? Talán a fizikai ereje imponált?

TOMA: Mura nem olyan erős, mint hiszik. Hubert például erősebb, én sem vagyok gyengébb Muránál.

ÉN: Félnék tőle? Bosszúálló? Vagy miért?

TOMA: Alnok, galád! Ártatlan képet vág, hátulról azonban kést dőf beléd!... A tárgyalások előtt fenyegetésekkel rá akart bírni minket, hogy hársítsuk a felelősséget Hubertre. De nem sikerült neki!

(Constantinovi ügyész megvilágította ennek a Mura-ellenességnek a hátterét. Toma és egy-két társa ezzel a műdühös attitűddel igyekezik elkenni a tényt, hogy Murával teljes egyetértésben, előre megfontoltan vettek részt az erőszakban. Amellett valóban félnék tőle. De haragszanak is rá, áruállással vádolják. Ugyanis Mura terhelő vallomást tett valamennyiük ellen. Végül, Mura és Hubert között vetélkedés folyt a vezérségért, ami szintén kihat Toma magatartására.)

ÉN: Az előbb azt mondtotta, hogy Dusanoviccsal barátok. Neki volt nője?

TOMA: Azelőtt Dusanovics textílyárban dolgozott, egy csomó nő között. Abban a tumultusban a nő nem volt probléma. Megjegyzem, a Hidromechanikában is sok nő dolgozik. Kérem, higgye el, a történeteket nem nőhiány okozta! Egyszerű kisiklás volt. Ballépés, amit kizárólag Murának köszönhetünk. Valami fatális visszaesés. Kéjteljes a mocokban! Mást nem tudok mondani. Én lennék a legboldogabb, ha valaki megmagyarázná nekem, hogy tulajdonképpen mi történt, hogyan estünk bele akarunk ellenére ebbe a verembe.

ÉN: Mit jelent „kéjelegni a mocokban“?

TOMA: Valami állatiaságot, ami minden embernek sajátja. Örökölt csökevény, atavizmus. A hétköznapi énünk mélyén él egy másik „ÉN”, egy vadember, aki a bűn felé taszít. De az is lehet, hogy ő a mi igazi lényünk. Dante ezt sátánosságnak nevezi.

ÉN: Sátánosság! Remekül hangzik! De létezik bíróság is. Erre nem gondoltak?

TOMA: Akkor eszünkbe sem jutott. Bizonyítja ezt a sorshúzás. Minden ott zajlott le a leány szeme láttára. Még gyufát is gyújtottunk. Aki a következményekkel gondol, nem így viselkedik.

(Ismét cigarettára gyűjt. Kurta, piszkos ujjai ismét féltő gonddal rejtik vissza inge alá a göngyöleget. Így csak börtönben óvják ezt a kenyérnél nélkülözhetetlenebb értéket.)

ÉN: Nehéz a börtönben?

TOMA: Nem könnyű, de hozzátörök az ember. Kitanultam a kosárfonást. Elég jól megy. Ha a normát megcsinálom, a büntetésemet fele idő alatt letöltöm. Csak nem szabad gondolkodni. Ha a jövőm jut eszembe, az idegeim felmondják a szolgálatot. A börtön tönkretesz morálisan. Itt csak olyasmiket hall az ember, hogyan

kell betörni egy lakásba, megfűrni egy kasszát, agyonütni egy gazdag öreg nőt.
ÉN: Bizonyára a csoporthatás játszott közre abban, hogy az eset megtörtént.
(Toma bizonytalanul figyel. A csoportlélektanról beszélek neki. Ismét kelepécét gyant. Hiúsága azonban erősebb aggodalmánál. És talán megragadta fantáziáját a magyarúzatom.)

TOMA: Igen, megértett. Pontosan ilyen csoporthatás dolgozott a kisebbik Laczóban. Ki akart tűnni a „társaság” előtt, azért vett részt az erőszakban. Ugyanaz zöldben Sorannál, ennél a brutális gyászfiguránál, aki szemrebbelés nélkül leütötte a lányt, mert azt hitte, hogy mi többiek ezt várjuk el tőle... Dusanovicsot sodorta az ár, a többiek példája. Restellte volna nem azt tenni, amit a társai. Persze, a csoport létezett az eset előtt is, és nem csupán rosszat művelt. Voltak jó értelem-ben vett megnyilvánulásai is.

ÉN: Mondjon rá példát.

TOMA: Kollektív életet élünk. Együtt jártunk cukrászdába, sörözni, meccsre. Eldiskuráltunk nőkről, sportról, megvitatunk egy-egy könyvet, filmet. Én ezt szépek találtam. Moziba is testületileg mentünk, hármas-négyes csoportokban.

Olvasmányai felől is kikérdeztem. Rengeteget olvasott össze, Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődéséről* a legújabb nyugatnémet ponyváig. Olvasott filozófiát, teológiát is. Tele van zavaros elméletekkel, okkult erőkbe vetett hittel. Színház- és hangversenylátogatónak mondja magát. Kiderül azonban, hogy színházban utoljára öt évvel ezelőtt járt, filharmonikus hangversenyen még régebben. Zenét csak a rádióban és lemezekről hallgat. Enescu Oedipusát csak hírből ismeri, felvág vele...

TOMA: Nehéz gyermekkorom volt. Egybeesett a népi demokrácia kezdetével... Káosz, anarchia, nélkülözések. Ahogy egy új rendszer születésekor lenni szokott. Szaporította a nehézségeket a fejsérülésem meg a vele járó szemoperáció. Éveket vesztettem emiatt. Ami az új rendszert illeti, eleinte sok minden tetszett benne. Lelkesedtem érte... Ma már nem tetszik... Kiábrándultam... Unok mindent és mindenkit... Az előbb azt mondta Ön, hogy beszélt anyámmal... Láttam az arcán, azt várta, hogy elérzékenyüljek. Én már nem tudok érzékenykedni. Anyámhoz az első beszélőre ki se jöttem. Tisztelem őt, ennyi az egész!... Erdész-mérnöknek kellene mennem vagy erdőkerülőnek, hogy minél kevesebb embert lássak... Pesszimista lettem... Ismeri Bacoviától az *Olmot*? Bacovia sötétlítésében az egész emberiség kilátástalansága fejeződik ki...

Piszkos rabruhájában hátradől Zotter helyettes főügyész selyemkárpitos kanapéján, csillogó szemüvegét az ablakon át bágyadtaszürkén bevilágító téli ég felé fordítja, és átszellemülten szaval:

*Aludt a sok koporsó, csupa ölom.
S ölomvirágok szerte, s gyászruhák...*

ÉN: Késő van, fejezzük be! — vetek véget ennek a szentségtörésnek.

Toma engedelmesen feláll. Magára ölti daróckabátját, rabsipkáját. A fegyőr ki-vezeti.

*

Egy másik fegyőr — öles termetű szintén — bezozza a kilenc évre elítélt Hubert Józsefet. Semmi sincsen benne Toma zavarosan sziporkázó, cinikus nagyképűségéből. Ideges, szerény. Alig mer leülni a szép kanapéra.

Sápadt. Betegnek tűnik. Akárcsak Toma, ő sem meri egészen elhinni, hogy csupán irodalmi szándékból akarok társalogni vele. Nyilván fél, nehogy terhelő adatokat csaljanak ki belőle. Viszont elutasítónak sem szeretne mutatkozni, nehogy rossz pontot szerezzen magának a közelgő fellebbvitelire. „Író úr!” — így szólít mindvégig. Külsőre is szöges ellentéte Tomának. Hórihorgas, erős csontú, sovány. Hosszúkás arca jó vágású. de a szürös szemek, a vastag, összenőtt fekete szemöldökök és a szorongás jelei diszharmonikussá teszik. Harminc évével a galeri legöregebb tagja, de nem mutat többet húsznál. (Az exploráció idején javára írtam, pozitívnak találtam ezt a fiatalosságot. Ma inkább valamicsoda biológiai késés tünetének tartom.)

Mint már tudjuk, büntetett előéletű, de ezen a téren nem vetekedhet az eddig már kétszer elítélt Murával.

HUBERT: 1963-ban négy hónapra ítélték, amiből csak kettőt ültem le, mert dolgoztam. Hülyeségből történt. A barátokért. Egy pofon miatt. Egy cimborámat akartam megvédeni. Most is hülyeségből vagyok benne a térszében. Én tulajdon-

képpen csak azért avatkoztam be, hogy segítsek Sándor Juditon. Pedig ez a nő nem érdemel joindulatot!... Tessék megmondani, író úr, ha tisztességes lány, akkor miért megy arra a környékre sétálni egy férfival?! Pláné este! Ezt még egy tökkelütött is bátoritásnak kell hogy felfogja!

Otromba hazugságokat hord össze áldozatukról. Zavart és hamis mosolya elárulja: ő maga is tudja, hogy állításai fabatkányi hitelt nem érdemelnek. Hirtelen fordulattal közli velem, hogy mindezek ellenére tegnap beadványt intézett a tartományi törvényszékhez, amelyben bejelenti: kész feleségül venni Sándor Juditot, hogy a házassággal lemossa róla a gyalázatot. (Ügyvédje tanácsolhatta. A büntető törvénykönyv egyik paragrafusa úgy rendelkezik: ha a nemi erőszak elkövetője feleségül veszi áldozatát, mentesül a büntetés alól... Jogászaink elavultnak, károsnak tartják ezt a cikkelyt. Azt hiszem, nem alaptalanul.)

HUBERT: Neki is érdeke. Ki vesz feleségül egy ilyen nőt?

ÉN: Épp tegnap hallottam, hogy menyasszony. Egy aktivista jegyezte el. De ha nem lenne menyasszony, amennyire ismerem őt, nem valószínű, hogy elfogadná a maga ajánlatát.

Leforrázottan bámul rám.

ÉN: Miért nőtlen még mindig? Nem talál magának feleséget?

HUBERT (*felindultan*): Író úr! Két évvel ezelőtt már úgy álltam, hogy megnősülök. Rendes lány volt. Négy évig jártunk jegyben. Ha feleségül veszem, nem jutok ide... Sajnos, megbetegedtem. Elgyengültem. Lestrapáltam magam a túlórázásokkal, mert kellett otthon a pénz... Minek hazudjam? Éjjeljem is elég sokat. A szórakozások, a barátok! Tudja, hogy van... Szóval visszament a parti...

ÉN: Mondja meg őszintén: nem nősült, mert féltette a szabadságát.

HUBERT: Ahogy mondani tetszik. Gondoltam, jobb nekem így, amíg anyám él, elgondoz, minden kívánságomat teljesíti. Bár megnősültem volna!

ÉN: Tudomásom szerint maga és Judit az elemiben osztálytársak voltak. Könyörgött magának, hogy mentse meg a bandától. Maga is azt állítja, hogy segíteni akart rajta. Akkor hát miért nem teljesítette a kérését?

HUBERT: A nő nem védekezett és nem tiltakozott. Ha tiltakozik, megvédem. (*A vizsgálat cáfolhatatlanul tisztázta az ellenkezőjét.*) Ha kiálltam volna érte, csak blamáltam volna magam.

ÉN: Ki előtt?

HUBERT: A fiúk előtt. Azt hitték volna, hogy szerelmes vagyok belé. Ki-nevették volna. Ha védem, betörik a fejemet dühükben, hogy meg akarom fosztani őket a jussuktól... Ámbár, mit tudom én... Lehet, hogy akkor békén hagyták volna... Kivéve Murát... Ő tovább erőszakoskodott volna vele... Meg kellett volna verekednem Murával... Okosabb lett volna... Most nem lennék itt...

ÉN: Olyan erős ez a Mura?

HUBERT: Én nem félek tőle.. Amúgy veszélyes... Terrorizálja a társaságot...

ÉN: Volt-e szerepe a nőhiánynak az erőszakban?

HUBERT: Miféle nőhiánynak? Ez hazugság! Minket Mura vitt a jégre az ő fantasztikus teóriájával.

ÉN: Kivel tekinti magát barátnak, kivel nem, a bandából?

HUBERT (*védekező hangon*): Laczóékkal csak nemrég ismerkedtem meg. Jó fiúknak látszottak... Soranál egy vállalatnál dolgoztunk... Dusanovicsot a katonaságtól ismerem. Ami Tomát illeti, inkább az öccsével barátkoztam. Vele kevésbé.

(Szerettem volna elmondani neki Toma iménti meséjét nagy barátságukról, közös csónakkirándulásairól. Meg kellett volna kérdezmem, melyikük hazudik. És miért? Az előrehaladott idő, a fegyőr szóltan sürgetése lemondatot a szándékról.)

Kérdéseket tettem fel neki kulturális érdeklődéséről. Fő szórakozása a mozi. Azelőtt minden filmet megnézett. Mostanában heti két-hármat. Legutoljára az *Angelika, az angyalok hercegnője* című francia „remekművet”. Annyira tetszett neki, hogy másodszer is meg akarta nézni, de közben letartóztatták. Színházba ritkán jár. Őt évben egyszer. Otthon tévéjük, rádiójuk van. A tv-műsorokból az *Angyal* és a *Bárá* című folytatásos kalandfilmek érdekelték. (Mozi és tv egyébként a bőr-tőnben is van.)

Olvasni keveset olvas, mondja, mert gyakran fáj a szeme. E pillanatban is erős szembántalmakban és fejfájásban szenved, az idegei megint rosszalkodnak, a vérnyomása nyolcvanra süllyedt. (Nem hazudott, elárulta keze remegése, arcszíne,

a szeme körüli mély karikák. Izzadt. Ebben az elegáns helyettes-főügyészi szobában, amelyet fikuszok és vörös begóniák tettek még kellemesebbé, a hórihorgas, rabruhás, szerencsétlen Hubert látványnak is fantasztikus és riasztó.)

*

Első konklúzióm: Csakúgy, mint a két Laczó és Dusanovics, Toma és Hubert is városon született, nyelvedett. Egyikük sem tekinthető műveletlennek. Mindketten csiszoltan beszélnek, könnyen fejezik ki magukat. Kettejük közül Toma sokkal műveltebb, gondolkodása azonban zavaros, misztikus elemekkel keveredett.

A nőhiányt mint a Sándor Judit ellen elkövetett nemi erőszak indítékát, mindketten elutasítják, mind a maguk, mind a galeri többsége vonatkozásában. *Bűnbesésük indokaként a barátokat, barátságot hozzák fel. Azaz a galerit mint közösséget.*

A galeri elvárásainak sokkal nagyobb a nyomatéka Toma és Hubert számára, mint emberségük — egyébként igen-igen gyenge — rezületeinek, erkölcsi elveiknek vagy akár a törvényes megtorlástól való félelmüknek. Bizonytalán vonatkozhat ez az egész galerire, amely bizonyos tekintetben zárt világ. *Saját erkölcsi normái, értékrendje van. A külvilág etikája itt érvényét veszti.* Nem az becstelenség, amit a megtámadott nőkkel művelnek, hanem hogy ha valamelyikük egyedül akarna profitálni a nőből, vagy ha meg akarná menteni őt.

Toma a visszakozás lehetőségét kizáró helyzetre hivatkozik. A retirálás egy, a normális felfogás szempontjából bűncselekményt jelentő szituációból a galeri szemében becstelen gyávaság, a szolidaritás megtörése, bűn a csoport ellen. A szolidaritás eszméje tehát nem idegen a galeritól, tartalmilag azonban — összetartás a társadalom ellen. Ez a sajátos csoport-etika pontosan megfelel a galeri antiszociális jellegének. A normális emberi érzelmek — például a szerelem — szemléletük szerint neveltségek.

Toma szerint a két Laczó és Soran azért vesz részt az erőszakban, Soran azért üti le a lányt, mert úgy vélik — nem alaptalanul —, hogy a többiek ezt várják el tőlük. Illetve, hogy kitüntessék magukat a többiek előtt. Dusanovics viszont — Toma szerint — pusztán nyájösztonból. Ha a többiek ezt teszik, ő sem tehet mást. (A későbbi explorációk igazolták vélekedését.) *A nyájöszton, farkaöszton — nyilván az ügy egyik alaptényezője. A galeribeliek egytől egyig sérült személyiségűek, akiknél az ösztönösség sokkal nagyobb szerepet játszik, mint az ép személyiségűeknél.*

(Constantinovicci ügyész szerint Hubertnek volt még egy nyomós oka arra, hogy ne tanúsítson engedékenységet áldozatuk iránt, annak ellenére, hogy tulajdonképpen ismerőssel állt szemben, s így a lebukás lehetősége megnőtt: a vezérséggért való vetélkedés Murával. Ha enged Sándor Judit könyörgésének, a banda megharagszik rá, és Mura fölénybe kerül. Constantinovicci ügyesen kihasználta vetélkedésüket a vizsgálat során.)

*

Január 9.

Huberték háza mélyen benn áll a kertben.

Szedett-vedett léckerítés. Hótól frissen lesepert téglajárda. Kétoldalt alvó futószőlők. Elföldelt rózsatövek tüskés, zöld íjai. Nyáron idilli lehet itt. A ház se nem nagy, se nem kicsi. Vakolatlan falaiban a téglák megfeketedett. Régóta állhat így, befejezetlenül.

Özvegy Hubertné szürke hajú, jól megtermett, életerős asszony. Alakja, vonásai elítélt fiára emlékeztetnek. Nyútt háziruhában van. Eppen főz. Jövevelem céljáról tájékoztatom. Kapkodva igazítja haját, slafrokját. Ne vegyem rossz néven, maradjunk itt a konyhában, mondja, nehogy odaégjen közben az ebéd... (Hubertné egy fedél alatt lakik nagyobbik fiával és menyével, akik gyárba járnak, minek okából a főzés, unokagondozás reá járul.)

— Ha sejtem, hogy Józsi így elzúllik, megfojtom a bölcsőben — jelenti ki szárazon. — Szégyenemben hónapokig ki sem mertem menni az utcára. Harminc éve lakunk itt. Mi építettük ezt a házat. Mindenki ismer bennünket a környéken, tudja rólunk, hogy becsültek emberek vagyunk. És éppen minket ér ez a szégyen!... Mennyit kérlekem: „Édes fiam, nősülj meg!” Azt felelte: „Anyám! Miért tegyek egy lányt szerencsétlenné?!”

Léptek hallatszanak. Fiatal nő hangja és gyermekcacsogás. A kis Monika nyomban érdeklődésre méltat. Megszólalásig az anyja, akinek göndör fürtű, dús haja, pikáns, gödrös arca és okos szeme van. Ő a meny, a nagyobbik fiú felesége... Atveszi a főzés felügyeletét anyósától.

Hubertné Monikát magához vonja, leül velem szemben, mesél Józsiról, enyhén ö-ző alföldi tájszólással. Józsi beteg, gyermekkorá óta szenved az idegeivel. Állandóan kezelésre járt. A nyáron valamelyik éjjel zajra riadtak. Hát Józsi jár-kál a szobában. „Mamám! Nem bírom tovább! Elszaladok a poliklinikára injekcióra“

Orvosságos dobozkák kerülnek elő. „Remorgan“, „Bellergon“ meg valami bromos készítmény. Ezekkel élt az ő Józsi fia. Nem is lehet megmagyarázni másképp a tettét, csak a beteg idegeivel...

Férfileptek. József bátyja érkezett haza. Csak korra nagyobb, nővére kisebb. Tán apjához hasonlít? Beszélgetésünk hiánypontjai közé tartozik, hogy a családfőről, akit szintén Józsefnek hívnak, túl keveset kérdezősködtem. Első látogatásomkor csupán annyi tisztázódott, hogy elektrotechnikus volt, a Tartományi Közművek alkalmazottja. Gyomorrák végzett vele 1959-ben. Hubertné feltűnő ridegen beszélt néhai férjéről.

A férfi — Lajosnak hívják — ebédhez telepszik. A kést, villát jólnevelten használja, illedelmesen eszik, és közben hallgatja társalgásunkat anyjával, aki még mindig Józsi idegbajáról mesél: neuraszténiája volt Józsinak, dr. Burkhardt ideg orvos kikapcsolódást ajánlott, ezért járt Józsi halászni. Az égvilágon mindene megvolt ennek a fiúnak a fényképezőgéptől a motorcsonakig, mégis ilyesmire vetemedett...

— Pillanatnyi elmezavar. Más magyarázat nincs! — veti közbe a bátyja. — Tessék elgondolni! Mind egy szálig jó családból való, intelligens fiúk! Soran és Laczó liceumba járt. Muráéknál tetszett már lenni? Tudja, milyen rendes emberek a szülei?! Láttá a házukat?

Hubert József gyermekkoráról vallatom őket. Sokat nem mondanak. Rakoncátlan volt, mint a legtöbb fiúgyermek, de jóindulatú. Törődni vele apja, anyja nem nagyon ért rá. Ő, Hubertné, gyárba járt, meggyász. Józsi félt apjától, aki ütött kíméletlenül. A négy elemi a két fiú a misszió-iskolában végezte, a katolikusoknál... Nyaranta Józsi napestig a Begában lubickolt, a környéken csak vízipocoknak hívták... A felekezeti iskolák megszűnte után Hubertné mindkét fiát a Nyúl utcai magyar tannyelvű állami iskolába járatta. Hét-hét általános iskolai osztály van, továbbá három szakiskolai osztályuk. Idehaza meg a misszió-iskolában Józsi valóságos nevelésben részesült. Egy darabig templomjáró volt. Teljességgel érthetetlen, mondja Hubertné és Lajos fia, hogy Józsi ilyen becsületes, alapos nevelés ellenére bűnbözvé vált...

FIATALASSZONY: A hipnózis-ügyről is beszélni kéne. Tetszett hallani róla? Toma apja a hibás érte. Nem hagyta békén a sógoromat, hogy lépjen ki a gyárból, társuljon vele, ő megtanítja hipnotizálni. Ez volt a Józsi álma.

ÖZVEGY HUBERTNÉ: Mennyit kérleltem: „Fiam, ne hallgass rá! Ne hagyj ott a biztosat a bizonytalánért! Nyugdíjképes helyed van!“

FIATALASSZONY: Megyek fel egy délután valamiért a padlásra, hát ott van ő! A kezében tükör! Bámul mereven a tükörbe! Hipnotizálni akarta saját magát!... Olyan furcsa lett attól fogva a nézése!...

ÖZVEGY HUBERTNÉ: A katonaságnál botlott össze valami bolonddal, az kezdte tömni a fejét ilyen hülyeségekkel. Pedig a gyárban szorgalmas volt. A kezesétől támogatott engem. A kicsi nyugdíjamhoz jól jött a segítsége. A gyárban szerették Józsit. Elmunkás volt. Tessék, nézze meg. (Egy fiókból celofánba burkolt dobozcskákat vesz elő. Ragyogó zománcú vörös csillag és kokárda. Két darab. És két oklevél Hubert József nevére, a városi szaktanács pecsétjével. Ha nem lát-nám a saját szememmel, nem hinném el. Különös és meggondolkodtató! A gyárban kétszeresen kitüntetett elmunkás, a gyárkapun kívül hülígán!)

ÖZVEGY HUBERTNÉ: Milyen boldogan mutatta Józsi az első kitüntetését! Ha nem vetődik az útjába ez a romlott lány (értsd: Sándor Judit), ma is boldogan élnék. Ő csalta lépre az én fiamat. Így akarta elvételni magát, mert már öreg, és senkinek sem kellett.

LAJOS: A Sörcesarnokot kéne bezárni, meg a sok büfét, lokált. Látná, mi zajlik ott hajnaltól éjfélig! Ornnan indul ki minden hülíganság!

ÉN: Ivott Józsi?

ÖZVEGY HUBERTNÉ: Direkt iszákosnak nem mondható. Részeg nem volt soha. Legalábbis mi nem láttuk. Hébe-hóba megkóstolt egy kis konyakot, rumot.

ÉN: Majd elfelejtettem! Tegnap beszéltem Józsival. Kérésre felvezették a börtönből. Úgy tűnik, az egészsége megromlott. Nagyon reménykedik a fellebbezésben.

(Azt hittem, szavaim öröm- és aggodalomteli meglepetést keltenek, anyja, bátyja izgatottan esnek nekem Józsiira vonatkozó kérdéseikkel. De éppen ellenkezőleg! Közlésem mintha kellemetlenül érintette volna őket.)

ÖZVEGY HUBERTNÉ: Józsi fellebbezhet, ha akar. Mi nem teszünk többet egy lépést sem! Özvegy vagyok, nincs pénzem ügyvédre!

Sem a fiú bátyja, sem a sógornője nem mond ellent neki. Nem pattan fel egyikük sem, hogy „De anya, kérlek, az isten szerelméért, hiszen kilenc esztendőről van szó! Hátha sikerül enyhítést elérni a másodfokún!” Hallgattak.

*

Január 10.

Fagyos, száraz idő. Napsütés. Jobbkézt a Sörgyár felhőkarcolószerű, citromsárga, új toronyépülete. Balkézt a Tehnomotor kormos csarnokai. Szilvási telefonált: Jöjjenek ki, összehoz Hubert József műhelytársaival. A gyár szinte kifolyik az utcára, mint a túlkovászolt kenyértészta a kosárból. Elszállításra váró porszívó kasok. Tele van velük végig az Árok utca.

A présosztályon Szilvási vár. Minden elő van készítve, mondja. Betelepszünk az egyik mester irodájába. Egymás után jönnek Hubert József műhelytársai.

Tenyeres Károly, lakatos, csoportvezető. Negyven körüli. Megemlítem neki, hogy Józsit kitűnő szorgalmú munkásnak mondják, és kifejezem csodálkozásomat, kételyemet.

— Pedig a jellemzés megfelel a valóságnak — feleli.

— Ezek szerint Hubert József egyszerűen csak egy megtévedt dolgozó? És ha igen, mi okozta a megtévedést? A nőhiány?

— Miii?!... Ha egy ilyen fiatalember nem talál magának minden ujjára két nőt, akkor kösse fel magát! Kalandvágy, kérem! Betegség! Baja volt az idegeivel! Tudomásom szerint ez már a többedik esete. Bandákba keveredett. Szerette maga köré gyűjteni az elvetemült elemeket... Loptak is...

— Talán a keresete volt kevés?

— Ezerkettő-ezernégyszáz havonta nem elég szép?! Az anyja is kap vagy hét-száz lej nyugdíjat. A bátyja, a sógornője szintén jól keresnek. Ismerem az egész családot. Józsi a magánéletben állhatatlan volt. Esti líceumot kezdett, de félbehagyta. Volt neki egy naplopó barátja, Toma, az is nálunk rontotta egy darabig a levegőt. Ez a Toma rántotta be. Sajnálom Józsit. Három évig volt a kezem alatt. Jó munkás, csak még kiforratlan. Egyszer elő nem fordult, hogy egy utasítást ne teljesített volna!

— Mégis, mivel magyarázza a kétlakiságát?

— Mondom! A barátok. A betyárbecsület! Nincs más magyarázat — feleli Tenyeres. — Sok hülyeséget csinál némelyik számár a barátok kedvéért! Ha csúrhé- ben vannak, belelovalják magukat mindenfélébe.

Bugarin Mircea, lakatos. Harmincöt körüli. Egy csoportban dolgozott Hubert Józseffel.

— Bevallom, sosem értettem ezt az embert — mondja. — A munkában meg- állta a helyét, kollégának segítőkész volt. Viszont a magánélete undorított. Nekem is dicsekedett kalandjaival. Kérdeztem tőle, nem fél, hogy újra börtönbe kerül? Azt felelte, ő csak egyszer bukott le, azóta kitanulta a fortélyát. Ennyit mondhatok róla. Hiába próbáltam lebeszélni, hiába magyaráztam neki, hogy nem szép, amit tesz. Ez a naplopó bűvész, Toma befolyásolta őt.

Vasvári István. Harmincéves. Hegesztő. Hat éve kolléga Huberttel.

— Engem is hívott, hogy tartsak velük. Úgy mondta: „Ez klassz dolog, nincs ennél finomabb. Este csináljuk, sötétben, nem lehet baj belőle.” Én nem hagytam magam berántani, érdekelni azonban érdekelték a zríjei, ő meg szívesen mesélt. Szeretett henecegni... Rendszerint a Traian téren találkoztak. Megvárták az alko- nyatot. Irány a park! Ha a gyárvárosiban nem találtak semmit, mentek tovább. Valamelyikben csak akadt valami hecc. Csoportban jártak... Szóval, ül a padon egy pároccka. Ha a férfi ellenkezett, „megpuhították”. Vagy meglépett, vagy le- ütötték, a nőt pedig kivitték a Bega-partra. Tudok egy esetről, mikor elkaptak egy

diaklányt meg a diákját. A fiút lefogták, a lányt ahányan voltak, megkupaszkodták, és otthagyták. Mire a milícia kiérhetett volna, elpárologtak. Hubert jön be másnap reggel a műhelybe. Első szava az, hogy „na, csávók, az este megint megtepertem egy jó rányit!” Mondom, rettentően szeretett dicsekedni!

Megkérdeztem Vasváritól, azt jelenti ez, hogy a műhelyben dicsőségnek tekintik a huligánságot. Szó sincs erről, felelte. A legtöbben elítélik. Viszont hazugság lenne azt mondani, hogy egyáltalán nincsenek olyanok, akiknek ne imponálna a vagányság. Ilyen volt például Soran Dan is, aki Józssal együtt lebukott.

— Ki tudott még Józsi viselt dolgairól a műhelyben? — kérdeztem.

— Inkább azt kérdezze, ki nem tudott róla. A fél gyárnak dicsekedett.

*

Kilenc-tíz évvel ezelőtt még az úkapját is „megkáderezttük” annak, akit a legszerényebb dicséretben szándékoztunk részesíteni, nevét nyilvánosság előtt említeni. Az utolsó három-négy évben átestünk a ló másik oldalára. Ma egyetlen kritériumunk a termelés. Noha a Tehnomotor hivatalossága tudta, hogy Hubert József büntetett előéletű, és az is lehetetlenség, hogy ne hallott volna gyanús magánéletről, mégis élmunkási címet és kitüntetést kapott, mivel előirányzatát rendszeresen túlteljesítette...

Ugyanilyen kritérium alapján minősült Dusanovics Ljubomir egy másik fémipari vállalatnál pozitív elemnek, noha a milícia nemegyszer puhatolózott felőle. „Vállalatunk kötelékében tökött ideje alatt Dusanovics Ljubomir elvtárs kifogásoltan magaviseletet tanúsított, igazolatlan hiányzásai nem voltak, a termelésben lelkiismeretesen helytállt, kollégái iránt segítőkésznek bizonyult” — olvashatjuk a per iratsomójához csatolt szakszervezeti bizonyítványban.

Hasonlóan sablonos, egyoldalú megítélés vezetett oda, hogy Bárdos Mihály, aki a legelső megpróbáltatáskor gyáva senkinek bizonyult, az esetig KISZ-alapszervezeti titkár lehetett. A per iratsomójában erre nézve igen jellemző okmány található:

Alulírott Bárdos Mihály autó-villanyszerelő f. é. június 18-án egy kiránduláson megismerkedtem Sándor Judittal, aki a kirándulásunkra meghívott trikológyári munkásnök közül való. Minthogy rokonszenveztünk egymással, június 21-én telefonon találkában állapodtunk meg június 23-án este 7 órára, az I. kerületi Szabadság téren. Erre az alkalomra két mozijegyet vettem a Modern filmszínházba, ahol a Tolvaj voltam című filmet adták. Miután megtekintettük a filmet, sétálni mentünk a Rózsa parkba, ahonnan a hídon át az Erzsébetvárosba értünk. Sándor Judit elvtársnő a mozibeli fülledtség és a belvárosi por után friss levegőre vágott. Ezért sétáltunk a Május 1 stadion környékére.

A főbejárat közelében nyolc egyént vettünk észre, akik közül három felénk közeledett, majd egyikük, akiben a szembesítés során Mura Istvánt ismertem fel, fenyegető hangon hozzám fordult ezekkel a szavakkal: „Hé, jöjjön csak ide egy percre!” Mikor odamentem hozzá, vállon ragadott, és felszólított, hogy kövessem, ne merészeljek ellenkezni, mert ebben az esetben úgy megver, hogy hordágyon fognak elcipelni. A többiek Sándor Juditot fogták közre. Mura útközben kikérdezett, hogy hová való vagyok, mi a mesterségem, hol dolgozom, és én mindig csak a tiszta igazat feleltem neki. Rájöttünk, hogy sok közös ismerősünk van, akikről sokáig beszélgettünk. Egy óra múlva felszólított, hogy távozzam, és megfenyegetett, nehogy megpróbáljak visszatérni vagy a miliciát értesíteni, mert még találkozunk, és akkor agyonüt.

A Cluj büféhez érve, majd a Bălcescu térre, kerestem milicistát, de egyet sem találtam. A röviddel előbb átél életveszély utáni félelmemben nem tudtam eldönteni, hogyan cselekedjem, minek folytán Sándor Juditnak sem nyújtottam segítséget, hanem hazamentem és lefeküdtem.

Az ügyész elvtárs kérdésére a következőket válaszolom: Igen, a Cluj büfében volt közönség. Sokan voltak. Telefon is volt. Én azonban ijedtségemben nem tudtam eldönteni, mit tegyek. Mélyen sajnálom, hogy nem hívtam segítségül a közönséget, és hogy nem értesítettem rögtön a miliciát.

Mint tudjuk, nemcsak hogy rögtön nem értesítette, hanem később sem, noha erre lehetősége lett volna. Sorsára hagyta a szerencsétlen lányt.

Egy fiatal szociálpszichológussal beszélgettem erről. Nemrég került ide Kolozsvárról. Úgy véli, hogy kádereinket aszerint ítéljük meg és léptetjük elő, ahogyan az adott keretben környezetükhöz viszonyulnak. Ha a vizsgált személy magatartása munkahelyén a hivatalos elvárásoknak megfelel, akkor pozitívan értékeljük. Hivatalos elvárásaink ma nemegyszer tervteljesítményi eredményekre, illetve a vezető beosztásúak iránti szolgálatkészségre korlátozódnak. Holott egy szélesebb társadalmi keretben — a szociálpszichológia nyelvén: szélesebb viszonyulási rendszerben — igen gyakran éppen az bizonyosodna be, hogy az illető érdemtelen a társadalom bizalmára. Pontosan ez az eset Bárdossal, Dusanoviccsal és Hubert Józseffel. Sőt, ha jobban megnézzük, a Laczó fiúval is. Valóságos bátorítás ez a kétlakiságra!

*

„Hubert B. József 1900-ban született, Temesvárt. Munkásszülők gyermeke. Őt elemit és négy szakiskolai osztályt végzett. 1919 óta megszakítás nélkül vállalatunknál van, villanyszerelői minőségben. Képzett ezüstműves is. Szakmailag elsőrendű. Baloldali érzelmű. Csendes, alapos, lelkiismeretes. Káros szenvedélyei nincsenek. Kollégái rokonszenvét bírja“ — ennyi tudható meg a Tartományi Közművek személyzeti osztályának egy régi összesítő kartotékjából a Hubert-család időközben elhalt fejeiről, hulangánom apjáról.

— 1956-ig volt nálunk, akkor betegnyugdíjba ment — mondja a személyzeti osztály főnöke. Velem rokonszenvezett. Egy ízben elpanaszolta, hogy a felesége és a fiai verik! Ha jól emlékszem, pénzt követeltek rajta. Lehet, hogy az öreg eltitkolt előlük pár lejt a prémiumából. . . Egy ideig a nagyobbik fia, Lajos szintén nálunk dolgozott. Sokan voltak tanúi torzsalkodásaiknak. Lajos gyakran szidalmazta az apját. Egy délután, „fajramtkor“ lármát hallok a kapu felől. Kimegyek. Addigra a láрма elcsitul. Ott találok az öreg Hubertet a bejáratnál. A lépcsőn ül, levegőért kapkod... A portás elmondta, hogy a fia nekiugrott és megverte. Alig tudták leszedni róla... A kisebbik, Józsi, szintén verte, ezt nemcsak az öregtől tudom, hallottam egy szomszédjuktól is... Azt mondják az öreggel nehéz volt kijönni. Úgy értem, otthon. A betegsége idegessé tette, ingerlékennyé... A házépítéssel szintén sok gondjuk volt. Meghaladta a család pénzügyi erejét. Talán ebből kifolyólag vált olyan anyagiassá Hubertéknél az otthoni légkör ..

*

Január 20.

Az utóbbi napok adatgyűjtése után a kép kialakul.

Az idős Hubertet szívasztmája, régi idegessége összeférhetelenné teszi. A szakadéok közte és a család között mindjobban elmélyül, az ellentétek kölcsönös tettlegességig fajulnak. A tragikus kiüttlanságnak Hubert 1959-ben bekövetkezett halálát vet véget.

A családi légkör ridegsége, a szívbeteg, ideges apával való konfliktusok (s talán anyja bigottsága is) taszító otthoni környezetet formálnak a neuraszténiára hajló ifjabb Hubert József számára. Így aztán az utca, csavargás, a barátok, mozi, lokálok növekvő vonzóerőt gyakorolnak reá.

Ha Józsinak egészséges az idegzete, valószínűleg nagyobb lelki károsodás nélkül viseli el ennek a környezetnek a nyomását és — mint ellenállóbb bátyja — egészségesben kiegyensúlyozott marad. Csakhogy Józsi már gyermekkorában idegkezelésre szorult. Felnőttkori neurotikusan zavaros lelkiállapotára jellemzőek hipnotizéri ambíciói, akaraterőnevelési — de eredménytelen — gyakorlatai. Mi rejlik mögöttük? Minden jel szerint erős alsóbbrendűségi érzés, kényszerképzetek, szorongások

Hubert József munkahelyén szorgalmas és fegyelmezett. Vagyis pontosan az ellenkezője annak, ami a gyárkapun kívül. Az üzem szigorú rendje, szervezett ereje alkalmazkodásra kényszeríti az alapjában félenk Józsiat. Anyja, bátyja elevenen fellátnak, ha nem vinné haza rendszeresen keresetét. Fél tőlük. Oka van félni! Látna, mire voltak képesek — egyébként az ő közreműködésével — apjával szemben! No meg aztán mindenkinek szüksége van egy zugra, ahol mindig meghúzhatja magát. Jól jön az élmunkási cím is. Imponál hiúságának, használ fizetési besorolásának. És pompás spanyolul éjszakai üzelmeihez.

A családon és a munkahelyen belüli önmegtartóztatásért, illetve félelmeiért és örömtelenségeiért az utcán, a lokálokban, a barátok között, a galeriban kárpó-

tolja magát. Otthon s a gyárban közkatona. A galeriban vezér! Itt kiélheti beteges hatalmi törekvéseit. A vezérkedés és a rendszeresen üzött csoportos nemi erőszak az érvényesülés patológikus módja. Ezzel kompenzálja kisebbrendűségi érzését. Hogy önmaga szemében teljes értékűnek tudhassa magát, beteg személyiségének szüksége van a kétéltűsége. Minthogy morális egyénisége elsorvadt, még mielőtt kifejlődhetett volna, nincs is erkölcsi gátlása a huligánsággal szemben.

Február 3.

Ma több szerencsém volt. Sándor Juditot végre otthon találtam. Szép barna lány. Nyulánk ugyan, de nem olyan magas, mint az anyja. Arcvonásai lágyak, szelídek. Van a lényében valami megejtően kedves. És ámitóan fiatalnak tűnik. Hét-nyolc évet nyugodtan letagadhatna. Csak a pillantása árulja el érettségét.

Benn ülünk a szobában. Régies háló és modern kombinált keveréke. Fényképek, szerény festmények, szőnyegek. Frissen mázolt padló. Az ajtókon, ablakokon csipkefüggöny. Kiszasztálnál Judit mellett, a rekamién jókötésű, szőke fiatalember. Együtt érkeztek. Hokon? Udvarlót? ...

Juditon zavarnak semmi nyoma. Érdeklődéssel fogad. Szívesen válaszol kérdéseimre. Egyetlen kikötése: mielőtt nyomdába kerülne a kézirat, mutassam meg neki is.

— Mit szól az ítélethez? — teszem fel a kétségtelenül banális kérdést. A válasz egyáltalán nem banális.

— Nem éltem volna túl, ha felmentik őket!

— Bosszúra vágyik?

— Nem, csak igazságra. De egy ilyen gyalázatos büntény után jogom volna a bosszúra is.

— Elég szigorúnak tartja az ítéletet?

— Nem. Miért csak Mura kapjon 12 évet? A többiek talán különbek?!

Ezt magának jobban kell tudnia.

— Tudom, sajnos — feleli csendesen. Egyformán embertelenek voltak mind. Csak ki-ki a maga módján. Tünődve babrál a rekamié párkányán álló váza piros szegfűin. Szegfű decemberben! Kitől kaphatta? Tán ettől a fiatalembertől, aki olyan családiasan ül mellette? Elnézem ezt a törekeny, ápolat, komoly lányt, és sehogy sem tudom elképzelni, hogy ilyen gazság eshetett meg vele. „Egész idő alatt attól félttem, hogy az utolsó torkonragad és megfojt. Minden pillanatban vártam, hogy megöljenek. Ez a rettegés is hozzájárult ahhoz, hogy olyan mélyen emlékeztembe vésődtek az arcvonásai” — vallja Judit a milícia egyik kihallgatási jegyzőkönyvében. Kétségtelenül óriási lelkiöreg volt és van szüksége, hogy össze ne roppanjon egy ilyen trauma terhe alatt! Judit erős maradt...

Beszélgetünk. Hármasban. A szőke fiatalember eleinte harapósan bizalmatlan volt, de lassacskán felengedett. Egy kulcsüzem KISZ-szervezetének titkára, és Judittal együtt tagja a városi KISZ-bizottságnak. Évek óta ismerik egymást, de csak szeptember óta udvarolt neki, és nemrég megkérte a kezét. Mindketten szenvedélyes regényolvasók, szeretnek táncolni, kedvelik a zenét, a jó filmeket. Szeretik a színházat, a kirándulásokat, és megvan a véleményük a KISZ-munka fogyatékoságairól, és általában az ifjúság nevelése körüli hibákról. Különösen a történetek után, hangsúlyozza Judit.

ÉN (a fiatalemberhez): Egy tapintatlan kérdés. Az, ami Judittal történt, nem vet árnyékot a barátságukra?

FIATALEMBER: Ha engednék az előítéleteknek, nem lennék kommunista.

JUDIT: Mi ezt megvitattuk egymás közt is és Andrei szüleivel is. Arra kérttem, gondolja meg jól, mielőtt eljegyezz.

FIATALEMBER: Ez már el van intézve. Ne tárgyaljunk róla!

ÉN (Judithoz): Egy másik tapintatlan kérdés. Ha nehezére esik, ne válaszoljon. Mi az, amit a saját szempontjából a legsúlyosabbnak tart a történetekben?

JUDIT: Válaszolhatok... Az, hogy az ő szemükben megszűntem embernek lenni. A kiszolgáltatottság, halálfélelem, megalázottság, a kínok — ez mind hozzátartozik.

(Mikor jegyzeteimet sajtó alá rendezem, 1968 júniusában, már házasok. Juditot a minap gyermekkocsival láttam az utcán.)

Izsák László